

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПІВ УНІВЕРСАЛЬНОЇ І СПЕЦІАЛЬНОЇ ПРАВОВЗДАТНОСТІ ДО УЧАСНИКІВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

В данной статье автором обращено внимание на вопрос применения принципов универсальной и специальной правоспособности к тем юридическим лицам, которые являются участниками транснациональных корпораций. Поскольку законодательству Украины присущ отход от принципа специальной правоспособности, что может использоваться транснациональными корпорациями во вред интересам Украины, автор предлагает оставить в законодательстве принцип специальной правоспособности с целью направления деятельности корпораций в желаемом для государства направлении.

In this article the attention is paid to the question of using universal and special legal capacity concerning those legal persons who are the participants of transnational corporations. As the calling off of the principle of special legal capacity is inherent in legislation of Ukraine that can be used by transnational corporations harmful to the interests of Ukraine, the author proposes to leave the principles of the special legal capacity in the legislation for the purpose of direction the corporation activity in the desired way.

Питання, пов'язані з правосуб'єктністю учасників цивільних правовідносин завжди були предметом аналізу учених багатьох держав. Серед них С. М. Братусь, Ю. К. Толстой, Р. О. Халфіна. В сучасний період – це І. П. Грешніков, В. В. Груздев, В. А. Лаптев, Є. А. Суханов, А. Ю. Якімов, Є. Янушкевич та інші учені. Серед вчених України – це Л. С. Лисенков, С. М. Хеда та інші. Останнім часом вчені звертають увагу на зміну у співвідношенні застосування принципів універсальної і спеціальної правовздатності юридичних осіб на користь універсальної. Метою цієї публікації є звернення уваги на доцільність заміни одного принципу іншим, зокрема, у випадках, коли юридичні особи є учасниками транснаціональних корпорацій (далі: ТНК). Завданням цієї публікації є дослідження доцільності використання принципів універсальної і спеціальної правовздатності до учасників ТНК.

Зміст правосуб'єктності юридичної особи можна виразити через зміст її правовздатності. Її, своєю чергою, можна характеризувати через речові права, права на вчинення угод, інститути авторських

і суміжних прав, спадкування, володіння нематеріальними благами (наприклад, ділова репутація юридичної особи п. 4 ч. 2 ст. 23 Цивільного кодексу України за назвою: “Відшкодування моральної шкоди”), володіння виключними правами майнового характеру (наприклад, ч. 2 ст. 38 Цивільного кодексу Республіки Казахстан [1] стосовно фірмового найменування юридичної особи, ч. 2 ст. 90 Цивільного кодексу України стосовно комерційного (фірмового) найменування юридичної особи) [2]. Цілком очевидно, що юридичні особи – учасники ТНК володіють цивільною правосуб’єктністю, зокрема, як сторони договорів з приймаючою державою.

Аналізуючи категорію правосуб’єктності стосовно ТНК слід звернутися до питання про межі правосуб’єктності. Розрізняють загальну (іноді її називають універсальною), галузеву і спеціальну правосуб’єктність. Перша означає здатність особи бути учасником правових відносин взагалі. Друга – учасником відносин, які регулюються нормами певної галузі права. Третя – учасником певного кола правовідносин у межах однієї галузі права [3]. Такий поділ є традиційним [4]. Якщо мова йде про цивільну правосуб’єктність ТНК, то інтерес становить її спеціальна правоздатність, адже вона притаманна їх учасникам (ст. 86, 92 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р.) [5]. Правоздатність вказує не стільки на узагальнене вираження прав, які можуть виникнути на її підставі, скільки на саму можливість [6]. Однак сьогодні у багатьох державах спостерігається відхід від принципу спеціальної правоздатності, особливо якщо йдеться про комерційні юридичні особи. Про це свідчать ст. 51 Цивільного кодексу Швейцарії, яка встановлює необмежену правоздатність юридичні особи; англійський Закон про компанії 1989 р., який відмінив принцип спеціальної правосуб’єктності; правова доктрина й судова практика Німеччини, відповідно до яких § 33 Німецького цивільного уложення слід розуміти як такий, що застосовується тільки до внутрішніх відносин у спілці, а не до усієї її діяльності; закони більшості штатів США, що встановлюють принцип загальної правоздатності корпорацій [7].

Відхід від принципу спеціальної правоздатності, як тенденція до змін у законодавстві держав, спостерігається у нормах цивільних кодексів держав, що утворилися внаслідок розпаду СРСР. Так, ч. 1 ст. 25 Цивільного кодексу Грузії передбачає, що юридична особа публічного права може здійснювати діяльність, яка відповідає цілям, передбаченим законом або її установчими документами.

У ч. 2 цієї ж статті передбачено, що юридична особа приватного права може здійснювати будь-яку не заборонену законом діяльність, незалежно від того, чи передбачена ця діяльність у статуті. Отже, універсальна правоздатність передбачена для усіх юридичних осіб приватного права. Водночас з метою належного використання повноважень юридичними особами, Цивільного кодексу Грузії встановлює ліцензійний порядок (ч. 3 ст. 25) [8].

Законодавству України також притаманний відхід від принципу спеціальної правоздатності. Йдеться про ч. 1 ст. 91 Цивільного кодексу України. Тут використано норму, яка з'явилася сто років тому у Цивільному кодексі Швейцарії, і відповідно до якої юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Водночас вчені констатують, що принцип універсальної правоздатності стосовно юридичних осіб не дотриманий повністю у цивільному законодавстві України. При цьому вони правильно вказують, наприклад, на наявність вже згадуваної ст. 86 Цивільного кодексу України за назвою «Здійснення підприємницької діяльності неприємницькими товариствами і установами», де зазначено, що діяльність має відповідати меті, для якої були створені ці особи, а також на ч. 3 ст. 91 Цивільного кодексу, у якій йдеться про ліцензування окремих видів діяльності [9]. Тому правосуб'єктність ТНК не завжди можна характеризувати як спеціальну, оскільки на її встановлення можуть впливати правопорядки таких держав, які зазнали відміни принципу спеціальної правоздатності.

Оскільки ТНК є економічно потужними утвореннями, то вони можуть негативно впливати на економіку приймаючих держав [10]. Одним із способів усунення такого негативного впливу ТНК на держави може бути передбачення за об'єднаннями саме спеціальної правосуб'єктності. Таким чином держава, законодавство якої передбачатиме такий принцип, зможе спрямовувати діяльність ТНК в бажаному для неї напрямі. Наприклад, це можна зробити шляхом прийняття у цивільному законодавстві держави (зокрема, у цивільному кодексі) норми, яка допускатиме можливість визнання судом недійсною угоди, укладеної юридичною особою, без врахування її спеціальної правоздатності. У зв'язку з вказаним автор цієї публікації не підтримує беззастережно щодо ТНК ідею відмови від концепції спеціальної правоздатності юридичної особи в національному праві, обстоювану у юридичній науці України [11].

Таким чином, тенденція цивільного законодавства держав, у тому числі й України, до заміни спеціальної правосуб'єктності універсальною може призвести до негативного впливу ТНК на економіку держав. Одним із способів усунення негативного впливу ТНК на держави є передбачення за ними спеціальної цивільної правосуб'єктності.

Література:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан / Науч. ред. и предислов. Н. Э. Лившиц. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 141.
2. Янушкевич Е. Наследование юридическими лицами: проблемы и перспективы развития законодательства // Хозяйство и право. – 2008. – № 2. – С. 58-65; Селіванов А. Кому належить право на фірмове найменування (фірму) // Право України. – 2002. – № 11. – С. 71-74.
3. Лисенков С. Л. Правосуб'єктність // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Гол. редкол. Ю. С. Шемшученко. – К.: «Укр. енцикл.», 2004. – Т. 5. – С. 50.
4. Суханов Е. А. Юридические лица как участники гражданских правоотношений // Гражданское право / Отв. ред. Е. А. Суханов. – М., 1998. – Т. 1. – С. 189.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
6. Груздев В. В. Спорные вопросы соотношения правосуб'єктности и субъективного права // Государство и право. – 2008. – № 1. – С. 57.
7. Козлова Н. В. Правосуб'єктность юридического лица. – М.: Статут, 2005. – С. 13-14.
8. Гражданский кодекс Грузии / Науч. ред. З. К. Битвава. Пер. с груз. И. Мериджанашвили, И. Чиковани. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 88-89.
9. Довгерт А. С., Кузнецова Н. С., Луць В. В. та ін. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2004. – С. 73-74.
10. Фединак Г. С. Правосуб'єктність транснаціональних корпорацій у час глобалізаційних процесів (аспекти міжнародного права та міжнародного приватного права). – К.: Атіка, 2007. – С. 17-19.
11. Хеда С. М. Правове регулювання участі іноземних юридичних осіб у цивільних правовідносинах (порівняльно-правовий аспект). Автореф. дис. канд. юрид. наук. – К., 2004. – С. 9.